

VOXSÄTTER

Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning

RAÄ 16:1-3, 92:1 & 93:1-2

Bollnäs socken

Bollnäs kommun

Hälsingland

2019

Frida Löjdström

VOXSÄTTER

Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning

RAÄ 16:1-3, 92:1 & 93:1-2

Bollnäs socken

Bollnäs kommun

Hälsingland

2019

Rapport 2019:11

Frida Löjdström

Länsmuseet Gävleborgs rapportserie

Rapportserien innefattar rapporter inom länsmuseets verksamhetsområden arkeologi, bebyggelsehistoria, byggnadsvård, kulturmiljövård, etnologi, konst- och kulturhistoria.

Du kan själv ladda hem rapporter i PDF-format från länsmuseets hemsida www.lansmuseetgavleborg.se

Rapporter, böcker och mycket annat kan Du köpa/beställa i länsmuseets butik butiken@xlm.se eller 026-65 56 35.

Utgivning och distribution:

Länsmuseet Gävleborg

Box 746, 801 28 Gävle

Tel 026-65 56 00

www.lansmuseetgavleborg.se

© Länsmuseet Gävleborg 2019

Omslagsbild: Översiktsbild över *schakt 2* och den nuvarande gårdstomten inom fastigheten Voxsätter 14:3. Foto: Frida Löjdström, taget mot nordnordöst.

Staten har rätt att sprida dokumentationsmaterialet och rapporten enligt CC BY-licens. Lantmäteriverkets kartor omfattas ej av denna licens.

Allmänt kartmaterial från Lantmäteriverket. Medgivande MS2010/01366.

ISSN 0281-3181

Print: Länsmuseet Gävleborg

INNEHÅLL

Sammanfattning.....	4
Bakgrund	5
Målsättning och metod.....	5
Topografi och fornlämningsmiljö	5
Resultat	7
Analyser	10
Diskussion	12
Referenser	13
Administrativa uppgifter.....	13
Bilaga 1. Schakttabell	14
Bilaga 2. Anläggningstabell.....	14

Figur 1. Översiktskarta med platsen för undersökningsområdet markerad med lila cirkel.

SAMMANFATTNING

Länsmuseet Gävleborg har på uppdrag av Nicholas och Linda deKeyser utfört en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning på del av fastigheten Voxsätter 1:17 och 14:3, Bollnäs socken och kommun, efter beslut av Länsstyrelsen Gävleborg (Dnr 8200-2018). De berörda fastigheterna ligger på Näset som är en udde vid Voxsätter och är belägen vid Voxnans mynning i sjön Varpen. På Näset finns flertalet lämningar och uppgifter om lämningar från järnålder i form av gravar och järnframställningsplatser. Det finns även indikationer på boplatser från historisk och förhistorisk tid.

Totalt grävdes fyra schakt om sammanlagt cirka 430 kvadratmeter. Två av schakten rymde fornlämningsindikationer i form av kulturlager och anläggningar. Anläggningarna bestod av en igenlagd brunn, en härd, ett stolphål och en eldpall. Samtliga anläggningar var av osäker karaktär och gav ej något ålderdomligt intryck. Eldpallen och stolphålet ¹⁴C-daterades cirka 1790–1950 e.Kr. respektive 1480–1650 e.Kr (kalibrerat).

BAKGRUND

Länsmuseet Gävleborg har på uppdrag av Nicholas och Linda deKeyser utfört en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning på del av fastigheten Voxsätter 1:17 och 14:3, Bollnäs socken och kommun, efter beslut av Länsstyrelsen Gävleborg (Dnr 8200-2018). Undersökningen föranleddes av att Nicholas och Linda deKeyser planerar att ansluta fastigheten Voxsätter 1:17 till det befintliga vatten- och avloppssystemet på Voxsätter 14:3. De berörda fastigheterna ligger på Näset som är en udde vid Voxsätter och är strategiskt belägen vid Voxnans mynning i sjön Varpen. På Näset finns flertalet lämningar och uppgifter om lämningar från järnålder i form av gravar och järnframställningsplatser. Det finns även indikationer på boplatser från historisk och förhistorisk tid.

Det arkeologiska fältarbetet genomfördes under dagarna 7–8 maj 2019 av Frida Löjdström, Länsmuseet Gävleborg.

MÅLSÄTTNING OCH METOD

Undersökningen syftade till att på ett vetenskapligt sätt dokumentera eventuella bevarade lämningar såsom kulturlager, anläggningar och konstruktioner.

Undersökningen skall klargöra:

- Fornlämningens utbredning i schaktet/gropen
- Bedömning av kulturlagrets/konstruktionens omfattning, karaktär och bevarandegrad
- Preliminär datering
- Preliminär tolkning

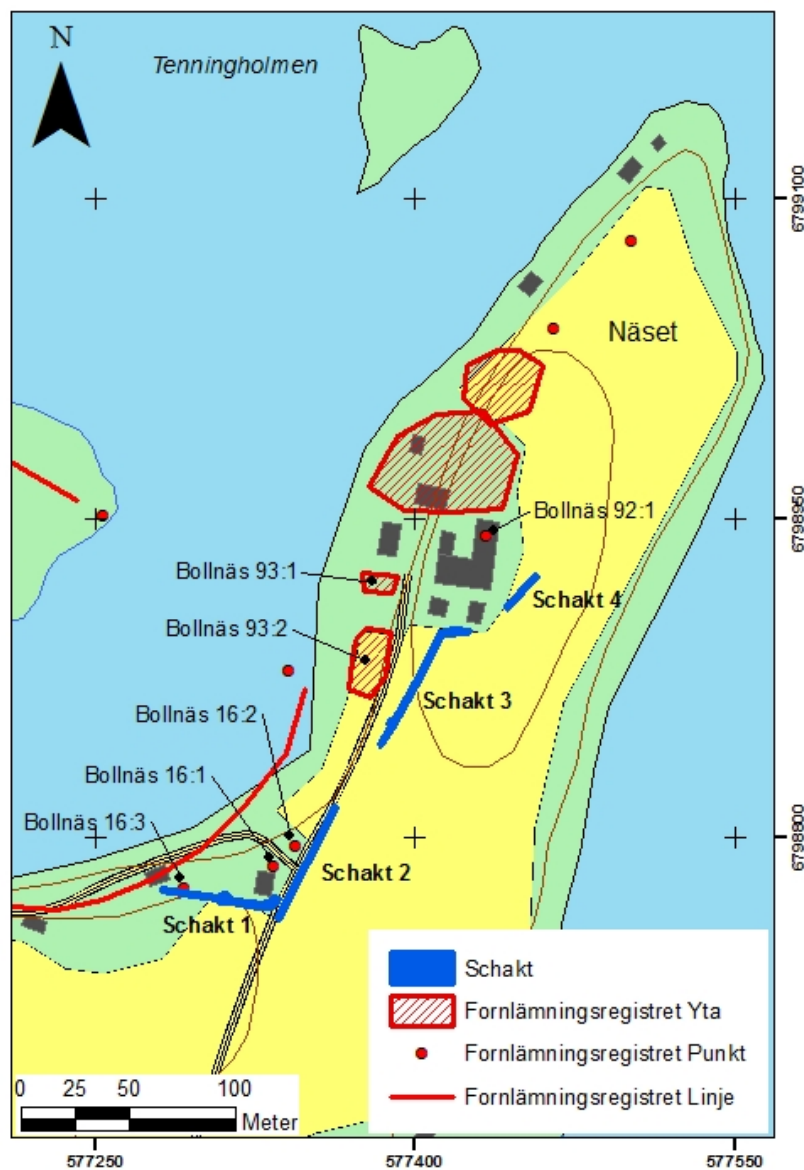
Vid schaktningsövervakningen grävdes schakten skiktvis med hjälp av traktorgrävare så att eventuella strukturer kunde upptäckas. Sektioner dokumenterades på ritning och med fotografi samt mättes in med RTK-GPS. I de fall där inga kulturlager eller anläggningar framkom dokumenterades enbart ett representativt avsnitt av schaktprofilen med 1 meters bredd.

TOPOGRAFI OCH FORNLÄMNINGSMILJÖ

De berörda fastigheterna, Voxsätter 1:17 och 14:3, ligger på en udde i sjön Varpen, som ingår i Ljusnans vattensystem. Udden har ett strategiskt läge där Voxnan mynnar ut i Ljusnans vattensystem. Området ligger cirka 50–60 meter över havet och kan med stor sannolikhet ha brukats från yngre stenålder och framåt, till stor del på grund av vattenvägarna. Den västra delen av udden utgörs idag huvudsakligen av tomtmark och den östra delen ligger i åkermark mot sjön.

Området runt sjön Varpen är rikt på lämningar från framförallt järnålder. Bland de registrerade lämningarna dominerar gravar, gravfält och järnframställningsplatser. På Näset finns flertalet lämningar och uppgifter om lämningar från järnålder i form av gravar och järnframställningsplatser. Det finns även indikationer på boplatser från historisk och förhistorisk tid. Längs den planerade dragningen av VA-ledningar finns flera forn- och kulturlämningar, vilka utgörs av:

- Bollnäs 16:1, Hög. Fornlämning. 9 meter i diameter och 1 meter hög med delvis synlig kantkedja i nordöst.
- Bollnäs 16:2, Fornlämningsliknande lämning. Övrig kulturhistorisk lämning. Rund närmast högliknande lämning, 5 meter i diameter och 0,80 meter hög med ett stenblock i mitten.
- Bollnäs 16:3, Fornlämningsliknande lämning. Övrig kulturhistorisk lämning. Rest av en schakthög, 6 meter i diameter och 0,40 meter hög, bestående av uppkastad jord och sten och är urgrävd i mitten och i kanterna.
- Bollnäs 92:1, Fyndplats, Övrig kulturhistorisk lämning. Fyndplats för eldslagningssten, spetsoval i kvartsit. Funnen hösten år 1930.
- Bollnäs 93:1, Blästbrukslämning, Möjlig fornlämning. Slaggförekomst i trädgårdsland på en yta om 15x7 meter bestående av enstaka till måttligt med bitar av lågteknologisk slagg.
- Bollnäs 93:2, Blästbrukslämning, Möjlig fornlämning. Slaggförekomst i potatisåker på en yta om 31x14 meter med enstaka bitar av lågteknologisk slagg.

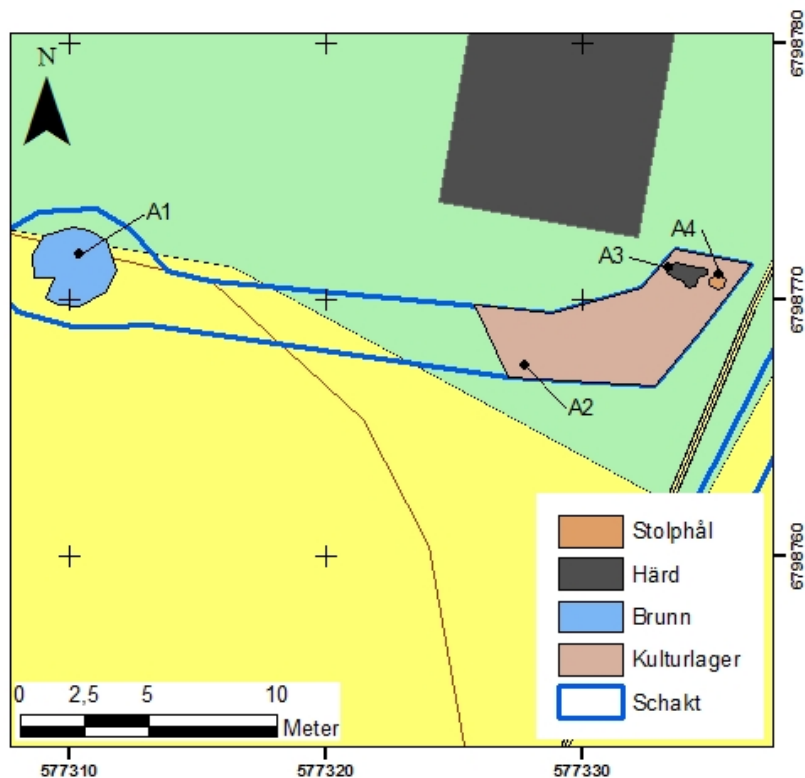
Figur 2. Utdrag ur fastighetskartan. De undersökta schakten är markerade med blått och kända forn lämningar med rött.

Bollnäs 92:2 är en av tomterna för Voxsätters by. Enligt storskifteskartan från 1770 ska en av gårdarna då ha legat på den nuvarande gårdstomten. Gården låg på samma ställe även vid Laga skifte 1854. Enligt en sockenkarta från 1650-talets andra hälft har Voxsätters by legat samlad söder om udden. Enligt Widmark (1860:317) nämns Voxsät(t)er i skrift år 1552 rörande laxfiske längs med Voxnan.

RESULTAT

Totalt grävdes fyra schakt om sammanlagt cirka 430 kvadratmeter, vilka är markerade med blått på fastighetskartan (figur 2). Två av schakten rymde fornlämningsindikationer i form av kulturlager och anläggningar (figur 3 och 4).

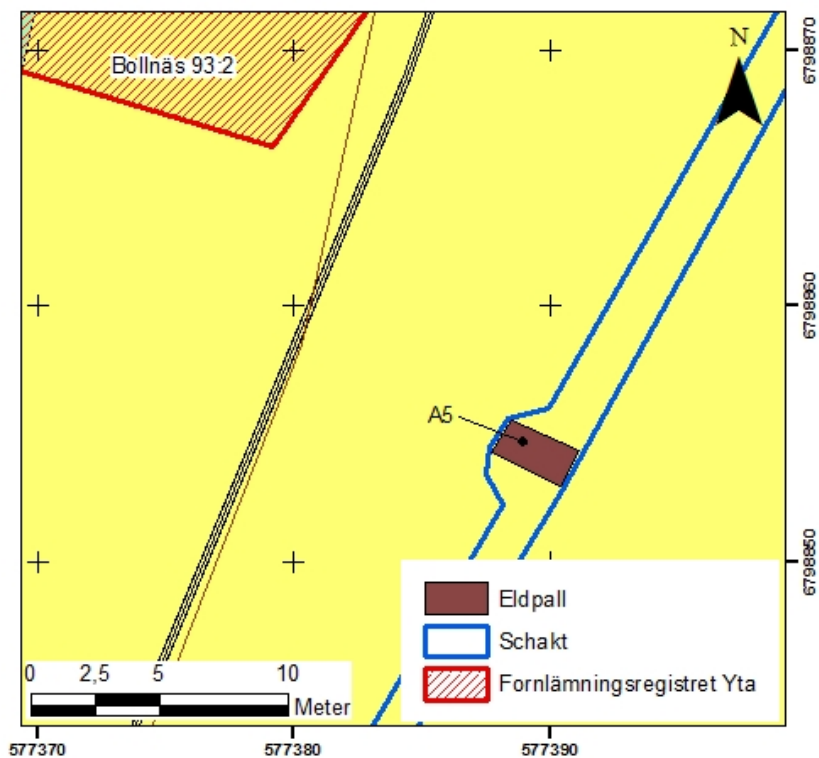
I *Schakt 1* framkom kulturlager, en igenlagd brunn, en härd och ett stolphål. Det var mycket omrört i marken och flertalet svårdefinierade fläckar undersöktes och kunde avfärdas. Kulturlagret var cirka 0,28 meter tjockt och bestod av siltig lera med inslag av kol och bränd lera. Det grävdes skiktvis igenom med grävmaskin. Brunnen var ca 2,70 meter i diameter och snittades med maskin till cirka 2 meters djup. Då de torra jordmassorna började rasa in gick den inte att gräva ner till botten. Brunnen var igenfylld med bl.a. natursten, 0,10–0,50 meter stora och skärvsten, 0,05–0,15 meter stora, bränd lera och obrända ben samt recent skräp i form av bl.a. porslin och glas. Härden var rektangulär med rundade kanter, cirka 1,40×1,15 meter och flack i profil. Den innehöll rikligt med kol och inslag av bränd lera och enstaka skärvsten. Stolphålet, som låg bara 0,30 meter väst om härden var cirka 0,70 meter i diameter, 0,25 meter djup och stenskodd, samt innehöll enstaka kolbitar.

Figur 3. Utdrag ur fastighetskartan över påträffade anläggningar i Schakt 1.

I *Schakt 3* påträffades resterna av en rektangulär anläggning (A5) med skarpa kanter som utgjordes av brända plank samt rikligt med kol och bränd lera. Anläggningen var cirka 2,80×1,60 meter (VNV-ÖSÖ) och 0,29 meter djup i profil. Ena halvan grävdes skiktvis med grävmaskin och den andra halvan

undersöktes för hand. I anläggningen påträffades några järnspikar och ett obränt ben. Anläggningens storlek, form och sammansättning tyder på att det kan vara resterna av en bränd eldpall.

Figur 4. Utdrag ur fastighetskartan över resterna efter eldpallen i Schakt 3.

Samtliga anläggningar som påträffades i schakten är undersökta och borttagna. Kolprover samlades in från stolphålet och eldpallen för vedart- och ^{14}C -analys.

Figur 5. Eldpallen (A5) under framrensning. Foto: Frida Löjdström, taget från sydöst.

Figur 6. Eldpallen (A5) i profil. Foto: Frida Löjdström, taget från sydost.

Figur 7. Den igenfyllda brunnen (A1) kunde ej grävas till botten, då de torra jordmassorna rasade in. Foto: Frida Löjdström, taget från söder.

Figur 8. Härden (A3) i profil. Foto: Frida Löjdström, taget från västnordväst.

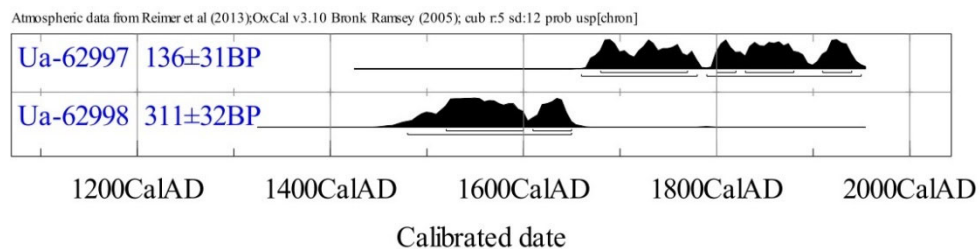

Figur 9. Stolphålet (A4) i profil. Foto: Frida Löjdström, taget från västnordväst.

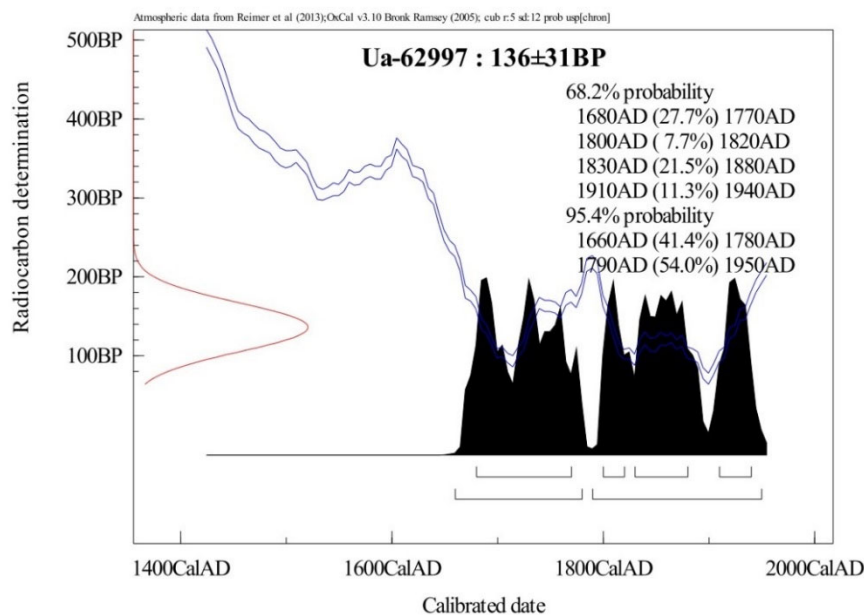
ANALYSER

Kolproverna analyserades i första skedet av Vedlab AB för att välja ut kol av låg egenålder. Totalt analyserades 13 kolbitar från eldpallen (prov 1) och 10 från stolphålet (prov 2). Av de analyserade kolbitarna från eldpallen utgjordes sju bitar av gran och sex bitar av tall. Av de analyserade kolbitarna från stolphålet utgjordes åtta bitar av gran och två bitar av tall. Både gran och tall har hög egenålder, då tall har en maxålder om 400 år och gran om 350 år. Eftersom granen har något lägre egenålder, valdes de bitarna ut för ^{14}C -datering (Danielsson 2019).

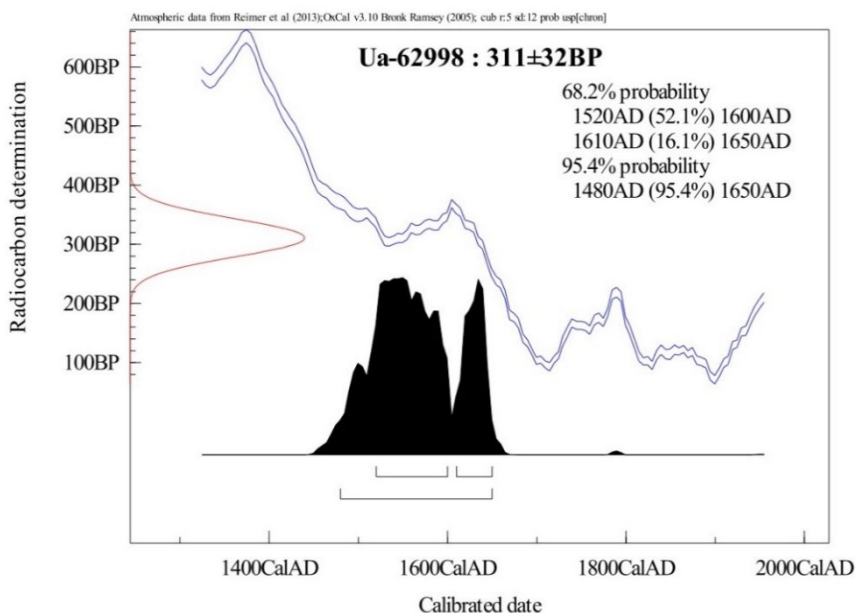
Två prover plockades ut vid Vedlab AB och skickades vidare till Ångströmslaboratoriet för ^{14}C -datering. Prov 1 (Ua-62997) från eldpallen gav dateringen 1790–1950 e.Kr. (kalibrerat) med en säkerhet på 54 %. Prov 2 (Ua-62998) från stolphålet gav dateringen 1480–1650 e. Kr. (kalibrerat) med en säkerhet på 95,4 %, senmedeltid-efterreformatrisk tid (Håkansson & Beckel, 2019).

Figur 10. ^{14}C -dateringarna från eldpallen (Ua-62997) och stolphålet (Ua-62998).

Figur 11. ^{14}C -dateringen av eldpallen (A1).

Figur 12. ^{14}C -dateringen av stolphålet (A4).

DISKUSSION

Inom *Schakt 1* påträffades en igenlagd brunn, kulturlager, en härd och ett stolphål. Härden var rektangulär med rundade kanter och innehöll rikligt av kol med inslag av bränd lera. Härden gav ett sentida intryck, alltså ej förhistoriskt. Stolphålet, som låg bara 0,30 meter väst om härden, var stenskott och innehöll enstaka kolbitar. Härden och stolphålet föreföll vara samtida, då lokaliseringen av dem tydde på detta. Stolphålet gav emellertid inte samma sentida intryck som härden, varför ett kolprov plockades ut från stolphålet för datering. Stolphålet daterades dock till 1480–1650 e.Kr., vilket stämmer överens med den okulära bedömningen av härden.

Schakten som grävdes under schaktningsövervakningen gav enbart en begränsad inblick av de lämningar som möjligen döljer sig under markytan. Då schakten inte erbjöd någon större överblick på omgivningen runt de påträffade

anläggningarna, är dessa mycket svårtolkade. Det går inte att utesluta att de ingår i ett större sammanhang, exempelvis ett mindre hus eller ekonomibyggnad. Enligt Widmark (1860:317) nämns Voxsät(t)er i skrift år 1552 rörande laxfiske längs med Voxnan. Kanske kan stolphålet (A4) och härden (A3) vara kopplade till småskalig rökning av bland annat lax.

Utifrån dateringarna på eldpallen och stolphålet kan slutsatsen dras att de inte är förhistoriska, utan är kopplade till aktiviteter på gårdarna på Näset i Voxsätter. Båda dateringarna är dock något spridda, i synnerhet dateringen av eldpallen, vilket till stor del beror på att det daterade materialet (gran) har hög egenålder. Vidare går det inte att utesluta att anläggningarna har infiltrerats av senare aktiviteter på platsen och proverna därigenom har kontaminerats.

REFERENSER

Widmark, P. H. 1860. *Beskrifning öfver provinsen Helsingland, hörande till Gefleborgs län* D. 1. Uppsala.

Historiska kartor

1650-tal Bollnäs sockenkarta av Anders Börjesson Gadd (V8:1-1)

1770 Storskifte karta Voxsätter 1-5 (V8:43-1)

1854 Laga skifte Voxsätter 1-5 (V8:43-2)

Ej i tryck

Danielsson, E. 2019. *Vedlab rapport 19054*. Vedartsanalyser på material från Gävleborgslän, Näset, Voxsätter.

Håkansson, K. & Beckel, L. 2019. *Resultat av ¹⁴C datering av träkol från Voxsätter schaktningsövervakning 2019, Bollnäs kommun, Gävleborgs län*. (p 2390). Ångströmlaboratoriet, Uppsala.

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Länsstyrelsens dnr:	8200-2018
Beslutsdatum:	2019-04-10
Länsmuseet Gävleborgs dnr:	845/320
Uppdragsgivare:	Nicholas och Linda deKeyser
Undersökningstid:	7-8 maj 2019
Projektledare Länsmuseum Gävleborg:	Frida Löjdström
Fastighet:	Voxsätter 1:17 och 14:3
Socken:	Bollnäs
Kommun:	Bollnäs
Koordinater:	N6798876, E577402
Koordinatsystem:	SWEREF99 TM
Kartblad:	15G0g Bollnäs SÖ
Höjdsystem:	RH 2000
Undersökt yta:	ca 430 m ²
Arkeologtimmar i fält:	16
Digitala inmätningar:	6 shapefiler
Dokumentationshandlingar som förvaras i Länsmuseum Gävleborgs arkiv:	56 digitala bilder, 5 sektionsritningar
Fynd:	Inga fynd tillvaratogs

BILAGA 1. SCHAKTTABELL

Nummer	Längd	Bredd	Djup	Matjordsdjup	Jordkaraktär i botten	Fornlämnings-indikation
1	54 m	1,5 m	0,7 m	0,3 m	Siltig sand m. inslag av sten	Ja
2	60 m	1,5 m	0,7 m	0,55 m	Siltig lera, bitvis stenigt och grusigt	Nej
3	74 m	1,5 m	0,55 m	0,4 m	Gråbrun lera	Ja
4	21 m	1,5 m	0,35 m	0,2 m	Gråbrun lera	Nej

BILAGA 2. ANLÄGGNINGSTABELL

Nummer	Anläggningstyp	Form plan	Form profil	Djup	Längd	Bredd
1	Brunn	Rund	Cylinderformad	Ej grävd i botten	2,7 m	2,7 m
2	Kulturlager	-	-	0,28 m	11 m	4 m
3	Härd	Rektangulär, rundade kanter	Flack	0,18 m	1,4 m	1,15 m
4	Stolphål	Rund	Skålformad	0,25 m	0,72 m	0,7 m
5	Eldpall	Rektangulär	Plan	0,29 m	2,8 m	1,6 m

LÄNSMUSEET GÄVLEBORG, BOX 746, 801 28 GÄVLE · TEL 026-65 56 00. WWW.LANSMUSEETGAVLEBORG.SE
BESÖKSADRESS: SÖDRA STRANDGATAN 20, GÄVLE